

STM 1965

Ett nyfunnet komplement till Dübensamlingen

Av Jan Olof Rudén

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

Meddelanden och aktstycken

ETT NYFUNNET KOMPLEMENT TILL DÜBENSAMLINGEN

Av Jan Olof Rudén

Vid en genomgång i augusti 1965 av Skara Högre Allmänna Läroverks musiksamling, deponerad i Skara Stifts- och landsbibliotek, som förberedelse för samlingens katalogisering för RISM, påträffades en tabulaturbok som rätteligen borde ha befunnit sig i Uppsala Universitetsbiblioteks (UUB) Dübensamling.¹ Det rör sig nämligen om en handskrift, som tillhört sedermera hovkapellmästaren och organisten i Tyska kyrkan, Gustaf Düben och som till största delen även skrivits av honom.²

Här nedan skall göras en översiktlig presentation av bandet med några kommentarer rörande innehåll och tillkomst, dock utan anspråk på fullständighet eftersom inga konkordansundersökningar utförts.

Handskriften mäter 15,5 × 20 cm (4° oblong, beskuren) och är inbunden i pergament på samma sätt som Dübensamlingens övriga tabulaturband. I frampärmens utsida har inristats namnet Christina, på bakpärmens utsida står med nästan utplånad bläckskrift »14 Musikaliska (?)...». Signum återfinns på frampärmens insida: 493 b Nr 31.³ Vattenmärket är genom hela handskriften av typen Narr utan motmärke.⁴

¹ Signum: Skara 493 b (nr 31). En fotokopia har förfärdigats för UUB, sign. Instr.mus. i hs.

² 137.

³ Jfr pikturen i B. Grusnick, Die Dübensammlung, STM 46 (1964), Tafel I.

⁴ I den handskrivna »Katalog/ öfver Musikalier m. m./ tillhörande/ Skara högre allmänna läroverk [upprättad]/ Höstterminen 1892» läses under 493 b [s. 24]: »2 böcker, innehållande musik af samma beskaffenhet som i föreg. nummer» dvs. = 493 a: »Florabella musicarum Allemanden, Gavotten, Couranten m. m. 1686 (Handskr.)». Dessa handskrivna tabulaturböcker hör enligt katalogen [s. 22] till de »Musikalier, som blifvit förvarade i gymnasii bibliotek samt/ öfverlämnade till kapellet». 493 a (nr 32) är en samlingshandskrift på 112 fol. i orgeltabulatur, som tillhört organisten i Stora Tuna (Dalarna), Anders Törn. Den omfattar:

[1] ALLEMANDEN BRANDLEN/ GAVOTTEN... [f. 1-13].

[2] ...FLORABELLA MUSICARUM .../ zum Tabellatur vertiret unt träsportieret/ durch/ ANDREAM TÖRN/ Orga: in Tuna ... Anno 1695 [f. 14-32] = RISM 1656⁶ Des edlen Dafnis aus Cimbrien besungene Florabella ... Hamburg 1656.

[3] En avdelning numrerade satser ([1]-37), innehållande franska svitsatser m. m. (»titelbladet» urrivet) [f. 34-48].

[4] 1 PARS E. T./ ALLEMANDER ARIER/ GAVOTTER ... Jämpte någre Polonesser [f. 49-52].

[5] Nicolaus Hasse, Deliciae musicae ... Rostock 1656. »In Tabellatura Transportiret Durch Andream Törn .../Anno 1696» [f. 53-54].

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17.

18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34.

35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45.

Incipitförteckning Skara 493 b. Handskriftens beteckning för ornament i orgeltabulaturen har här ersatts med tecknet +. Vid transkriptionen av nr 36-39 har gitarren antagits vara stämd d g b e' a'. Rytmmiseringen är enligt författarens tydning av tidvärdestecknen. Ornamenten återges i enlighet med gitarrtabulaturen.

Förutom f. 42-43^v som är noterade i gitarrtabulatur, är hela handskriften noterad i tysk orgeltabulatur. Till innehållet består den av tre avgränsade delar (i fortsättningen betecknade I-III), omfattande dels sviter och danssatser (nr 1-35), dels gitarrtabulaturen (nr 36-39) och slutligen koralerna (nr 40-43), vilka inskrivits från den andra änden av boken. I innehållsförteckningen nedan anges satsernas tonalitet med dur/moll-beteckningar. Numreringen av satserna och folieringen av handskriften har införts här.

I. Orgeltabulatur

Nr	Fol.	Sats
	1 - 2 ^v	(tomma)
1.	3 ^r	Preludium [d]/ G[ustaf] D[üben]. Dat.: Anno 1659/ Den 15(?) April
2.	3 ^v - 4	[Svit, d] Allamanda/ Joan Tresor
3.	4 ^v - 5	Courant/ J. T.
4.	5 ^v - 6	Sarabanda/ J. T.
5.	6 ^v - 7	La Boureu [D]
6.	7 ^v - 8	Tanieck Ruskö [G]

[6] PAVANER CANZONER SO/NATER INTRADER och/ ARIER Componerade af/ ANDREA HAMMAR/Schmidt [f. 68-90].

[7] En avdelning numrerade satser (1-80), innehållande franska svitsatser, polonäser, Käs und Brot, daldans m. m. [f. 90^v-110].

493 b (nr 30) är en handskrift på 27 fol. i luttabulatur från 1700-talet. Den omfattar 2 konserter, 2 sviter, den ena (f. 15^v-18) av Ernst Gottlieb Baron, och 4 sonator. De flesta satserna är betecknade »Luth 2» vilket tyder på att det rör sig om ensemblemusik.

Numren inom parentes efter signum hänсыftar troligen på något inventarium för gymnasiebiblioteket.

* Vattenmärket överensstämmer snarast (men är ej identiskt) med A. A. Geraklitov, Filigrani 17 veka .../Watermarks of the 17th century ... Moskva 1963, Nr 1252.

7. 7^v-8 Tanieck Ruskÿ [h]
8. 8^v-9 Boureu [d]
9. 8^v-9 Sarabanda [a]/ Monsr/ Gustaff Sparr
10. 9^v-10 Ballet [g]
11. 10^v-11 [Ballet] 2 [g]
12. 10^v-11 [Ballet] 3 [g]
- 11^v-15 (tomma)
13. 15^v-16 Bransle lem/peureur [d]
14. 16^v-17 Gauott [d]
15. 16^v-17 Gauot 2 [g]
16. 17^v-18 La Mardÿck [F]
17. 18^v-19 [Svit, d] Allamanda/ G. D[üben]. Dat.: 16 xbr/ 1659
18. 19^v-20 Courant
19. 20^v-21 Sarabanda
20. 21^v-22 [Svit, d] Courant Monsr/ Gautier
21. 22^v-23 Saraband/ Monsr/ Gautier
22. 23^v-24 Allamanda Monsr/ Gautier
23. 24^v-25 Courant Monsr/ Gautier
24. 25^v-26 Gauot [g]
25. 26^v-27 Allamand [F] Monsr/ Pinell
26. 27^v-28 La Princesse [g]
27. 28^v-29 La Mattelott [G]
28. 29^v-30 La Grand Boureu [d]
29. 30^v-31 Gauott D'angu [d]
30. 31^v-32 Gige [B]
31. 32^v-33 Courante [B]
32. 33^v-34 Saraband/ Henrecÿ [B]
33. 34^v-35 Courant [F]/ M^r/ Pinell
34. 35^v-36 Air [D]
35. 36^v-37 Air de Ballet [d]
- 37^v (tomt)
- 38 (urrivet)

II. Gitarrtabulatur

- 39 -41^v (rastrerade men tomma)
36. 42 Sarabande
37. 42^v double
38. 43 Menuette
39. 43^v Menuette
- 44 -46 (rastrerade men tomma)
- 47 -65 (tomma)

III. Orgeltabulatur skriven från andra änden av boken

40. 69^r-68^v 42 ψ salm
41. 68^r-67^v 25 ψ salm

42. 67^r-66^v 130 ψ salm
43. 66^r-65^v 119 ψ salm/ Ach wie so Schlig/ ist der Mensch.
69^v-70^v (tomma)

Pikturen är Gustaf Dübens utom gitarrtabulaturen. Denna kan ha införts senare än resten av handskriften och behandlas därför ej vidare nedan.

Düben har daterat nedskriften av sina båda satser (nr 1) »Anno 1659/ Den 15(?) April» och (nr 17) »16 xbr [=dec.] / 1659». Eftersom dessa dateringar befinner sig i början av handskriften torde dennas tillkomsttid emellertid sträcka sig in på året 1660, om man antar att satserna införts tämligen förlöpande. Därmed är ej sagt att de införts i den ordningsföljd, som handskriften uppvisar. Düben förefaller ej ha haft en bestämd plan för dispositionen. Satser som kan sammanställas till mer eller mindre kompletta sviter är utströdda eller har omvänd ordningsföljd i handskriften.⁵ Av bläckfärgen att döma synes följande nummer ha införts i en följd; om den inbördes ordningen mellan grupperna kan intet med säkerhet sägas: nr 1-5; 6-8; 9-12; 13, 15; 14, 16; 17-18; 19; 20; 21-25; 26-27; 28-29; 30-33; 34-35; 36-39; 40-43.

Att handskriften är noterad i orgeltabulatur betyder för Dübens del inte a priori att den är avsedd för ett tangentinstrument. Düben använder dessutom tabulatur i st. f. utskrivet partitur både för vokalmusik och för flerstämmig instrumentalmusik. Att det emellertid i detta fall är klavermusik (väl för cembalo eller spinett)⁶ framgår av den fristämmiga fakturen. Satserna är typiska exempel på den »style brisé», som vid den tid när handskriften nedskrevs florerade i Frankrike med Jacques Champion de Chambonnières som ledande clavicinist och Denis Gaultier som ledande lutenist. Nästan varje sats är försedd med ornament⁷ och med fingersättningar, markerade med siffrorna 1-5.

Mot Frankrike pekar även de få utsatta tonsättarnamn. Den *Gautier* som anges vid nr 20-23 torde vara lutenisten vid Ludvig XIV:s hov, Denis Gaultier (1597/1603-1672), som ca 1655 nedskrev sin berömda lutmusiksamling *La Rhétorique des dieux*.⁸

Monsr Pinell som anges vid nr 25 och 33 torde vara Germain Pinel

⁵ Motsatsen kan utläsas av det repertoarmässigt närliggande tabulaturbandet UUB Instr.mus. i hs. 409 (för 4-6 stråkinstrument), där en gruppering av sviterna efter tonarter avsetts. Se N. Schjørring, En svensk kilde til belysning af »Les 24 violons du Roi's» repertoire, STM 36 (1954), s. 26-37, och samme författares Allemande og fransk ouverture, Khvn 1957, (Festskr. udg. af Københavns Universitet i anl. af H. M. Kongens fødselsdag 11. marts 1957), s. 40-47.

⁶ Düben förfogade år 1654 över båda dessa instrument enligt titeln på hans improvisations-sinfonia UUB Instr.mus. i hs. 3: 1. Jfr Grusnick (STM 1964), Tafel IX.

⁷ Dessa markeras i handskriften utan åtskillnad med tecknet // under resp. tonbokstav.

⁸ MGG, bd 4, sp. 1471-77.

Gustaf Düben, Allemand ur Svit d-moll för cembalo. Oförändrad transkription av autografen, daterad 16 dec. 1659. Skara 493 b, f. 18^v-19.

(?-1661), som 1656 utnämndes till Ludvig XIV:s lut- och teorbspelare.⁹ Pinel är förut representerad i Dübensamlingen med två, tyvärr defekta verk sannolikt för stråkar, nämligen en Saraband [d] och en Suite [F].¹⁰ Dessutom förekommer namnet Pinel i Kasselhandskrifterna¹¹ och märkligt nog även i Skara 493 a (nr 32)¹² samt även annorstädes i Europa.

⁹ MGG, bd 10, sp. 1282-83.

¹⁰ Vok.mus. i hs. 18: 10. »Saraband Pinel» och Instr.mus. i hs. 134: 25. »allmand ex F (-courante — sarabande) Pinel». Resten av bladet är avrivet. G. Dübens piktur.

¹¹ J. Ecorcheville, *Vingt suites d'orchestre*. Paris. 1-2. 1906, suite IV: 5.

¹² f. 3^v »Allmand/ de Monsr:/ PINEL» [d].

Rörande *Joan Tresor* (nr 2-4) har inga upplysningar kunnat inhämtas i den vanliga referenslitteraturen. Han är dock representerad med en »Sarab[and]/ Trésor» [a] för tangentinstrument i en handskrift som tillhört Thomas Ihre.¹³ Om *Henrecij* vid nr 32 skall representera ett korrumperat tonsättarnamn eller ett namn på sarabanden låter sig ej fastställas. Det senare alternativet förefaller dock mest sannolikt.

Återstår *Monsr Gustaff Sparr* (nr 9). Denne torde vara identisk med sedermera riksrådet, friherre Gustaf Larsson Sparre (1625-1689)¹⁴ jämnårig med Gustaf Düben. Han blev student i Uppsala 1636, immatrikulerades i Leiden 1644 och var resident vid franska hovet 1653. Efter att ha varit envoyé extraordinaire i Haag 1655-56 blev han landshövding i Västmanlands län 1660 och riksråd 1666.

Vad *Gustaf Düben* själv beträffar är han representerad i tabulaturboken med ett par hittills okända satser, dels sviten (nr 17-19) och dels preludiet (nr 1). Som ett prov på Dübens klaverstil meddelas Allemanden (nr 17) i transkription (se notexemplet). Denna svit liksom hela tabulaturboken tillhör en repertoar av intim klavermusik, avsedd för hemmet eller salongen, som med undantag för »övningsboken» Instr.mus. i hs. 408 ej är representerad i UUB:s Dübensamling och som kastar ett delvis nytt ljus över Dübens verksamhet.

Somliga av satserna i del I låter sig otvunget grupperas till sviter såsom ovan antydde. Mest iögonenfallande är Trésors svit (nr 2-4) och Dübens (nr 17-19). Dübens preludium (nr 1) står visserligen framför Tresors svit, men passar utan tvivel bättre samman med Dübens egen svit.

Av de satser som tillskrivits Gaultier synes nr 22 + 20 + 23 + 21 bilda en svit och Pinels båda satser (nr 25 och 33) synes även kunna sammanföras. Nr 32 + 31 + 30 torde ävenledes höra ihop.

Övriga satser är antingen fristående eller utgör material till mera lösligt sammansatta sviter.

Inga ingående försök att identifiera satserna har gjorts. Närmast som en kuriositet kan meddelas att *La Princesse* (nr 26) dels återfinns i Kasselhandskrifterna¹⁵ där den betecknas som *Bourrée* (suites incomplètes XXI A: 4) och med vilken den väl överensstämmer i melodistämman; dels återfinns den i Skara 493 a f. 9^v med någorlunda överensstämmande melodistämman men noterad i tretakt och slutligen finns f. 7^v-8 i samma handskrift en helt avvikande version, även den betecknad *La Princesse*.

¹³ UUB Ihre 284, s. 96 i en samlingshandskrift i orgeltabulatur. Datering ca 1675-85.

¹⁴ G. Elgenstierna, *Den introd. svenska adelns ättartavlor*. Sthlm. 7. 1932, s. 377 (tab. 10).

¹⁵ Ecorcheville. 2, s. 268. Stämaterialet (endast överstämma och basstämma) i del 1, s. 44.

De satser (nr 5, 8, 28) som betecknas »Boureu» är liksom nr 26 även de bourréer, vilket framgår av noteringen med alla brevetakt och upptakt.

Av koralmelodierna i del III har nr 40–42 kunnat identifieras med melodierna till psalmerna 53, 190 och 100 i 1697 års koralpsalmbok.¹⁶ Tabulaturbokens nr 43 har däremot ej kunnat identifieras. Inga ytterligare försök att utröna melodiernas härkomst har anställts. Korallerna är satta i en enkel fyrstämmig sats utan genomgångstoner men med en viss ornamentering.

Det hade varit lockande att kunna sätta denna tabulaturbok i förbindelse med Dübens förmodade Frankrikeresa, vilken skulle ha företagits vid tiden för bokens tillkomst.¹⁷ Men både Dübens och Gustaf Sparres närvaro i Sverige vid denna tidpunkt låter sig beläggas.¹⁸ Däremot kan det tänkas att Sparre, som ju vistades vid franska hovet 1653, medfört musikalier därifrån, vilka kopierats av Düben. En annan förmedlande länk mellan Frankrike och Sverige var drottning Kristinas sju »dansmusiker», vilka inkom till landet 1647. Ett nedslag av deras verksamhet och repertoar är UUB:s Instr.mus. i hs. 409¹⁹ vilken innehåller fullständiga danssviter — men för stråkensemble, ej för klaverinstrument. De flesta av dessa musiker slutade redan år 1653 sin anställning i hovkapellet och lämnade landet, men det kan ej uteslutas att Düben uppehållit kontakten med dem och att de försett honom med notmaterial. Detta är emellertid spekulationer; frågan om satsernas proveniens kan endast avgöras genom konkordansstudier.

Tabulaturboken har dock sitt fulla värde som komplement till Dübensamlingen i det att den innehåller en repertoar av intim musik, som mera visar privatmannens än den blivande ämbetsmannens smak.

¹⁶ Nr 40 återfinnes i Dübensamlingen, Vok.mus. i hs. 18: 11, i en något avvikande och ofullbordad sättning med titeln »Wie/Nach Einer/wasser quelle/XLII Psalm». Orgeltabulatur skriven av G. Düben.

¹⁷ Se diskussionen i Grusnick (STM 1964), s. 32–33.

¹⁸ Gustaf Düben d. y. föddes i maj 1660. Jfr Grusnick (STM 1964), fotnot 4. — Sparre gifte sig i november 1659.

¹⁹ Jfr Schiørring, En svensk kilde....